

مقاله ترویجی بررسی گستره عدالت در وصیت‌نامه‌های شهدای جنگ تحمیلی

سیدحسن قریشی کرین^۱، حسین علی قربانی^{۲*}

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۸/۲۷

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۰/۱۱

چکیده: پژوهش حاضر، با هدف شناخت مقوله عدالت توسط شهدای جنگ تحمیلی، به بررسی وصیت‌نامه‌های آنان می‌پردازد؛ از این رو، با استفاده از روش تحلیل محتوا، چهارصد نمونه از وصیت‌نامه‌های شهدا تجزیه و تحلیل شد. براساس این روش، مقوله عدالت به سه حوزه اصلی سیاسی، اقتصادی و فرهنگی تقسیم شده و هرکدام از آنها با استفاده از نرم‌افزاری Excel و SPSS سرشماری شد و نمودارهای موردنیاز استخراج شد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد، بیشترین توصیه‌های شهدا به حوزه عدالت سیاسی و مؤلفه‌های اصلی آن اختصاص دارد. همچنین، حجم وسیعی از وصیت‌نامه‌ها به عدالت اقتصادی اختصاص دارد. این موضوع نشان می‌دهد، شهدا، دغدغه عدالت اقتصادی داشتند و مصداق بارز آن را توزیع عادلانه ثروت و حمایت از اقشار ضعیف جامعه می‌دانستند. در حوزه عدالت اجتماعی، برپایی عدل در جامعه اسلامی، امر به معروف و نهی از منکر، شایسته‌سالاری، از مؤلفه‌های موردتوجه شهدا بوده است.

واژگان اصلی: عدالت، جنگ تحمیلی، وصیت‌نامه، شهدا.

۱. عضو هیئت علمی گروه تاریخ، دانشگاه پیام نور واحد قم.

۲*. مدرس دانشگاه پیام نور و دکترای تاریخ انقلاب اسلامی پژوهشکده امام خمینی رحمت‌الله‌علیه و انقلاب اسلامی، نویسنده

مسئول (q.hosein@gmail.com).

مقدمه

در فرهنگ اسلامی، پس از توحید، عدالت یکی از فراگیرترین اصول است (لطیفی، ۱۳۸۴: ۸۴). از آموزه‌های قرآن کریم چنین برمی‌آید که نظام هستی مبتنی بر عدل است (الرحمن، ۷؛ مطهری، ۱۳۷۸: ۷۹) و هر پدیده در نظام آفرینش، عملکردی متناسب با وضع خود دارد (جوادی آملی، ۱۳۷۵: ۱۹۹ و ۲۱۳). بنیان آموزه‌های اجتماعی اسلامی بر عدالت استوار است (نحل، ۹۰) و خداوند، پیامبر اسلام صله‌الله‌علیه‌وآله را مأمور به رعایت عدالت معرفی کرده (شوری، ۱۵) است. هدف بعثت پیامبران، برپایی عدل و قسط به وسیله مردم (حدید، ۲۵) است. همچنان که ظلم و بی‌عدالتی را از عوامل سقوط تمدن‌ها و نابودی جوامع انسانی معرفی کرده است (أنعام، ۴۵؛ کهف، ۵۹ - ۵۷). عدالت برای جوامع انسانی، ویژگی آرمانی، فطری و همیشگی به‌شمار می‌آید. در نتیجه، این مقوله، یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های بشر و مفاهیم محوری اندیشمندان در عرصه سیاست است. تحقق عدالت و استقرار عدل، خواسته دائمی انسان در تمام فرهنگ‌ها و دوره‌های تاریخی بوده و خواهد بود. به‌طور کلی، دغدغه بهتر بودن، بهتر زیستن و بهتر شدن، از دلایل اهمیت عدالت است. عدالت حقیقی، ریشه در وجود آدمی دارد؛ از این رو، امری عمومی و انسانی است که اهمیت بسیاری برای مکاتب دینی و مذهبی دارد.

برپایی عدالت از شعارهای اصلی انقلاب اسلامی ایران است. شهید مطهری می‌نویسد: «اگر انقلاب ما در مسیر برقراری عدالت اجتماعی پیش نرود، به نتیجه نخواهد رسید؛ به‌همین دلیل، این خطر وجود دارد که انقلاب دیگری با ماهیت دیگر، جایگزین شود» (مطهری، ۱۳۷۲: ۶۰)؛ از این رو، عدالت به‌مثابه یک اصل، نیازمند توجه و بررسی پژوهشی مستمر است.

اکنون که ضرورت بررسی عدالت مشخص شد، اهمیت تحقیق در وصیت‌نامه‌های شهدا آشکار می‌شود. ضرورت پژوهش در وصیت‌نامه‌های شهدا از فرمایشات امام خمینی رحمت‌الله‌علیه دریافت می‌شود. ایشان می‌فرمایند: «اگر این وصیت‌نامه‌ها را مطالعه کنید، پنجاه سال عبادت کرده‌اید. این وصیت‌نامه‌ها را بخوانید و تفکر کنید (صحیفه امام، ۱۳۸۷: ۴۹۱). مقام معظم رهبری مدظله‌العالی می‌فرمایند: «اینکه امام رحمت‌الله‌علیه فرمودند، وصیت‌نامه‌های شهدا را بخوانید، حدسم این است که ایشان هدفی را دنبال می‌کردند؛ زیرا، امام رحمت‌الله‌علیه آن وصیت‌نامه‌ها را خوانده بودند...» (مقام معظم رهبری مدظله‌العالی، ۱۳۷۶/۱۰/۸). رهبر انقلاب مدظله‌العالی در سخنرانی دیگری، از کمبود مواجه با عدالت، اظهار نگرانی کردند (مقام معظم رهبری مدظله‌العالی، ۱۳۹۶/۱۱/۲۹).

به‌همین دلیل، مسئله مهم عدالت، نیاز به تحقیق و بررسی عمیق دارد؛ زیرا، مهم‌ترین فایده آن، شناخت زوایای پنهان عدالت است که حفظ نظام سیاسی اسلام به آن بستگی دارد. درباره وصیت‌نامه‌های شهدا تاکنون پژوهش‌هایی انجام گرفته است؛ اما، در هیچ‌یک مسئله عدالت بررسی نشده است.

وصایای شهدای جنگ، اسناد مکتوب مربوط به دهه نخست انقلاب اسلامی است. این دوره ده ساله از سال ۱۳۵۸ تا ۱۳۶۸ هجری شمسی، دارای دو مشخص جنگ و حضور شخصیت برجسته امام خمینی رحمت‌الله‌علیه است. براساس یافته‌های اولیه، رایج‌ترین کنش نوشتاری در متون وصایا، کنش‌های ترغیبی است؛ بنابراین، هدف شهدای جنگ تحمیلی از نگارش وصیت‌نامه‌ها ترغیب دیگران به انجام امور موردنظرشان بوده است (پشت‌دار و میرکاظمی، ۱۳۹۱: ۲۰).

تنها بیست نفر از شهدای انتخاب شده از شهر تهران هستند و سایر شهدا از روستاها و شهرستان‌ها هستند. برای بررسی دقیق‌تر و مناسب‌تر، وصیت‌نامه‌هایی از شهدای نقاط مختلف ایران انتخاب شد؛ اما، نمونه‌گیری از آن‌ها به صورت تصادفی انجام شد. (قائدی و گلشنی، ۱۳۹۵: ۷۶) از سیستان، آذربایجان، قم، تهران، اصفهان، شهرهای شمالی و جنوبی نمونه‌هایی انتخاب شد. در میان جامعه آماری، پایین‌ترین سن، ۱۲ سال و بالاترین سن، ۴۴ سال است. همچنین، بیشترین فراوانی به سنین ۲۱-۱۹ سال تعلق دارد. در مجموع، شش نفر از شهدا با مقام فرمانده انتخاب شدند و سایر شهدا، رزمنده و بسیجی داوطلب بودند؛ بنابراین، وصیت‌نامه‌ها از لحاظ محل تولد، سن شهادت و مرتبه نظامی دارای تنوع و تکثر است. عدم وجود بانک اطلاعات شهدا، باعث شد تا اطلاعاتی همانند میزان تحصیلات و وضعیت اقتصادی تمامی شهدا در دسترس نباشد.

پرسش‌های تحقیق عبارت از، عدالت چه مفهومی نزد شهدا داشته است؟ شهدا به کدامیک از ابعاد عدالت اهمیت بیشتری داده و رعایت آن را ضروری می‌دانستند؟ به عبارت دیگر، دغدغه اصلی شهدا برای جامعه چه بود؟

مبانی نظری تحقیق

این پژوهش سعی دارد با استفاده از روش تحلیل محتوا، چهارصد نمونه از وصیت‌نامه‌های شهدا را تجزیه و تحلیل کمی و کیفی نمایند. براساس این روش، نمونه‌های کدگذاری شده با استفاده

از نرم افزارهای Excel و Spss سرشماری شده و نتایج موردنیاز استخراج می شود؛ بنابراین، هدف این پژوهش، توصیف و پاسخ به پرسش است.

در فرایند نمونه گیری، نمونه ها باید به طریقی انتخاب شود که بتواند کل جامعه را نمایندگی کند. در برخی از تحقیقات، محتوای مربوط به مسئله تحقیق، مطالعه می شود. تحلیل محتوا با سرفصل هایی ارتباط دارد که با بخش وسیعی از داده های مستند روبه رو است؛ از این رو، مواد اطلاعاتی، با برخی از شیوه های نمونه گیری انتخاب می شوند. در این پژوهش، به دلیل حجم بالای وصایای شهدای دوران دفاع مقدس، از شیوه نمونه گیری استفاده می شود تا محتوای تحلیلی، به مقدار قابل اجرایی کاهش یابد. براین اساس، از دوران دفاع مقدس، پنجاه نمونه وصیت نامه انتخاب شده است که در مجموع، چهارصد وصیت نامه را دربرمی گیرد تا کل دوره زمانی تحقیق را پوشش دهد.

تعریف تحلیل محتوا: به نظر می رسد، نخستین کاربردهای شیوه تحلیل محتوا به دوران شناخت کلمات، لغات و اصطلاحات کتاب های مقدس بازمی گردد. با توجه به عمق معانی در کتاب های مقدس، مفسران به تحلیل محتوا و مفاهیم لغات می پرداختند. از سوی دیگر، برای تفکیک عبارتی که به متون مقدس نسبت داده شده بود، از شیوه تحلیل محتوا استفاده می شد (ساروخانی، ۱۳۸۲: ۳۰۰).

تحلیل محتوا، روش تحقیقی است که برای دستیابی به نتایج معتبر و قابل تکرار از داده های استخراج شده از متن استفاده می شود (رایف و همکاران، ۱۳۸۵: ۲۳). همچنین، تحلیل محتوا، فنی است که به وسیله آن، مشخصات پیام به طور روشمند و دقیق شناسایی می شوند. دقت امر، متضمن آن است که تحلیل، مبتنی بر قواعد مشخصی باشد تا به دانش پژوهان امکان دهد از پژوهش های مختلف به نتایج یکسان دست یابند (طالقانی، ۱۳۸۱: ۹۶-۹۵). واحدها و طبقات مختلف تحلیل محتوا شامل کلمه (کوچک ترین واحد تحلیل محتوا)، موضوع (جمله ساده)، شخصیت ها و یا اسامی، بندها و مقولات (همان: ۹۷) است. محورهای مناسب برای تحلیل محتوا، گزارش های مستند، اسناد و مدارک، نامه ها، خاطرات، روزنامه ها، یادداشت های جلسه های زنده، فیلم ها، برنامه های همایش رادیو و تلویزیون به شمار می آیند. تحلیل محتوا، شیوه مطالعه غیرمستقیم رفتار اجتماعی و ویژگی های محیطی براساس تجزیه و تحلیل آثاری است که

به‌گونه‌های متنوع تولید شده‌اند. شیوه مذکور، مبین آن است که آثار موجود، حاصل تلاش گروه‌های اجتماعی با فرهنگ جمعی متأثر از فضا، محیط اجتماعی، ذهنیات شخص و ساختار جامعه است که در گستره تاریخ در نسلی تولید و به نسل‌های بعدی سپرده شده است؛ از این رو، با تحلیل محتوای این آثار می‌توان به فضای آن‌ها دست یافت و ارزش‌ها و باورها را کشف کرد.

معمول‌ترین استفاده از تحلیل محتوا، توصیف ویژگی‌های پیام است. این روش کمک می‌کند تا اهداف فرستنده پیام، دلایل ارسال پیام، شناخت اثر پیام روی مخاطبان و نتایج آن بررسی شود. همچنین، در تحلیل محتوا، پژوهشگران به دنبال شناخت تأثیر پیام روی مخاطبان، شناخت اثر و نویسنده آن هستند. از دیگر کاربردهای آن، بررسی جنبه‌هایی از فرهنگ و تغییرات فرهنگی است (طالقانی، ۱۳۸۱: ۹۹-۹۸).

تحلیل محتوا به دو نوع کمی و معنایی تقسیم می‌شود. در نوع اول، واحدهای معنایی با استفاده از رایانه و نرم‌افزارها شناسایی می‌شود؛ اما، واحدهای معنایی را نمی‌توان به‌طور آشکار معرفی کرد و باید کلمه و یا معنای آن ارزیابی شود (همان: ۹۸-۹۷). به‌همین دلیل، در این پژوهش، نمادهای کمی با کدگذاری مشخص و با نرم‌افزار اندازه‌گیری می‌شود. همچنین، جملاتی که به روش کمی قابلیت تحلیل نداشت، به روش معنایی بررسی شده است.

کدگذاری داده‌های پژوهش

عدالت در این پژوهش به سه شاخه اصلی تقسیم شده است. برای عینی‌سازی بیشتر و ارزیابی دقیق، هرکدام از این مفاهیم به شاخه‌های فرعی تقسیم شد. گزینش واحدهای تحلیل، براساس آرای اندیشمندان مسلمان انجام گرفت (مطهری، ۱۳۷۸؛ جوادی آملی، ۱۳۷۵).

جدول شماره ۱: واحدهای تحلیل

مقوله‌ها	ابعاد	واحدهای تحلیل
عدالت اقتصادی	توزیع	زکات
		خمس
		انفاق
		صدقه
		وقف
		مواسات

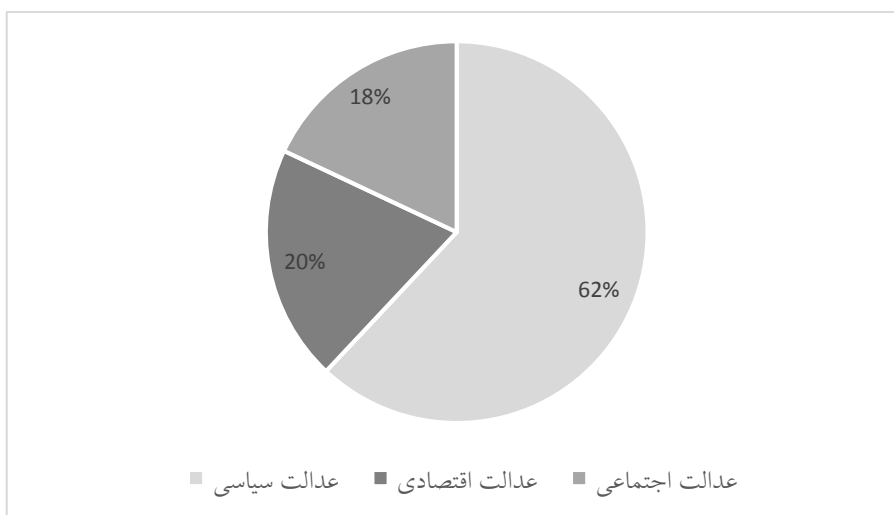
ایثار			
تعاون			
مالیات			
کفاره			
نفی احتکار			
نفی ثروت اندوزی			
نفی گران فروشی			
اشتغال	توزیع عادلانه درآمد		
ثبات قیمت ها متناسب با دستمزدها			
مبارزه با تبعیض اقتصادی			
توزیع عادلانه خدمات میان مناطق			
توزیع عادلانه کالاهای تولیدی			
توزیع ثروت قابل واگذاری میان مردم			
نفی فرهنگ تجمل و اسراف		مصرف	
تشویق فرهنگ مصرف درست			
ایجاد کار تولیدی برای همه		تولید	
رفع موانع تولید برای همه			
آزادی تجارت و تولید در محدوده قانون			
انجام مبادله عادلانه		مبادله	
نفی مبادله غیر عادلانه			
برقراری امنیت مالکیت		مالکیت	
احترام به دارایی مشروع افراد			
حق مالکیت افراد بر مبنای کار			
حق مالکیت دولت			
حق مالکیت جامعه			
رفع تضاد و نابرابری طبقاتی			
نفی کم کاری افراد در مسئولیت ها		خدمات	
تأمین پوشاک			
تأمین مسکن			

تأمین بهداشت	تأمین نیازهای اساسی			
تأمین آموزش				
حق تحصیل زنان				
تأمین خوراک				
تأمین اجتماعی	رعایت حقوق استاندارد مدنی و سیاسی (برابری)	عدالت فرهنگی	عدالت اجتماعی - سیاسی	
قانون و رعایت آن				
برقراری امنیت و نظم				
حق رأی				
مخالفت با تبعیضات قومی				برادری یا اخوت
مخالفت با تبعیضات نژادی				
آزادی اندیشه				
حق بیان				
برابری در قانون				
برابری در فطرت و آفرینش				
برابری زن و مرد				
حق کاربرد وسایل ارتباط جمعی (صداوسیما، مطبوعات، مخابرات)				
مشارکت در تعیین سرنوشت سیاسی				انتخابات و شرکت در انتخابات
حق رأی	رعایت حقوق استاندارد مدنی و سیاسی (برابری)	عدالت اجتماعی شامل طبقات و گروه‌ها		
حق بیان				
برابری در قانون				
برابری در فطرت و آفرینش				
حق آموزش				
حق انتخاب شغل				

حق استفاده از وسایل ارتباط جمعی (صدا و سیما، مطبوعات، مخابرات)			
--	--	--	--

تجزیه و تحلیل داده‌ها

عدالت در این پژوهش به سه حوزه اجتماعی، سیاسی و اقتصادی تقسیم شده است. براساس یافته‌های تحقیق، مؤلفه‌های عدالت سیاسی، بیشترین کاربرد را در وصایای شهدا دارند. سپس، عدالت اقتصادی با ۲۰ درصد و در آخر عدالت اجتماعی با ۱۸ درصد قرار دارد.

تصویر شماره ۱: فراوانی گستره عدالت در وصایای شهدای جنگ تحمیلی

عدالت سیاسی

دهه ۱۳۶۰ هجری شمسی، به دهه نورانی و حتی مدینه فاضله جمهوری اسلامی ایران شهرت دارد. در این دهه، شعارها و مطالباتی همانند ولایت‌پذیری، استکبارستیزی، استقلال، آزادی، دفاع از مظلوم، فرهنگ عاشورایی، فرهنگ شهادت، نفی زندگی دنیوی، اندیشه و سعادت اخروی و تلاش برای پیروزی مستضعفان جهان به گزاره‌های گفتمان دهه شصت تبدیل شد. مهم‌ترین محور در حوزه عدالت سیاسی، حمایت از ولایت فقیه و پشتیبانی از آن است.

براساس توصیه صریح قرآن، رعایت قانون باعث ایجاد عدالت می‌شود. مرعشی می‌نویسد: «از نظر دین مبین اسلام، رعایت قانونی که براساس عدالت وضع شده، واجب و لازم است.

اجرای چنین قوانینی اهداف عالی پیامبران بوده است. از زمانی که حقیقتی به نام قانون نمودار شد، مفهوم عدالت برای او مطرح شد؛ زیرا، عدالت را می‌توان رفتار مطابق قانون دانست. این تعریف، جامع‌ترین تعریف عدالت است می‌تواند شامل تمامی رفتارها و پدیده‌های عادلانه باشد» (مرعشی، ۱۳۷۴: ۳۹). براین اساس، لزوم رعایت عدالت سیاسی بیش از سایر وجوه عدالت در وصایای شهدا مشهود است. ۹۴ درصد شهدا در وصیت‌نامه‌های خود به رهبری امام خمینی رحمت‌الله‌علیه و لزوم پشتیبانی از ولایت فقیه فقیه اشاره کرده‌اند.

برای تفهیم چگونگی اشاره به عناصر و مؤلفه‌های عدالت سیاسی، مثال‌هایی ذکر می‌شود:

«راه ولایت فقیه، همان راه ائمه است و اگر بخواهیم حکومت خدا پیاده شود، باید به ولایت فقیه معتقد باشیم» (حسین شیرزاد طاقانکی).

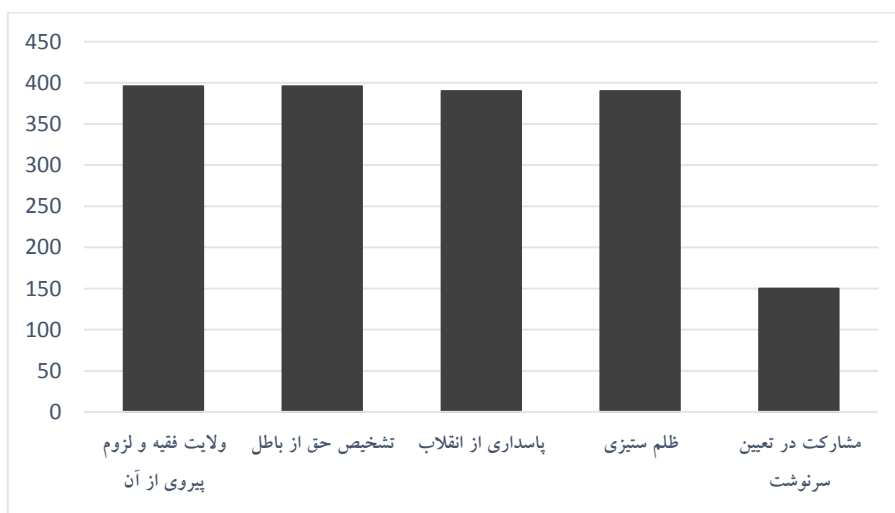
«ای پیشتاز و ای رهبر، لبیک، لبیک، لبیک الله و لبیک برای اسلام غریبت. لبیک، برای استحکام بخشیدن اسلام. لبیک، برای قرآنت» (حسین اصغری راد).

«پیروی از راه امام رحمت‌الله‌علیه، همان راه خدا، قرآن و اهل بیت علیهم‌السلام است» (اسماعیل دقایقی).

«نکند که از رهنمودهای امام رحمت‌الله‌علیه سرپیچی کنید و ایشان را تنها بگذارید. او نایب امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه است» (محمود دایه علی).

«ای ملت غیور، قدر رهبر عزیزمان مدظله‌العالی را بدانید و به حرف‌ها و فرموده‌هایش عمل کنید» (اصغر ابراهیمی).

عموم رزمندگان در وصایای خویش، به پشتیبانی از ولایت فقیه مدظله‌العالی و امام خمینی رحمت‌الله‌علیه به‌عنوان نایب برحق امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه تأکید داشته‌اند. به‌همین دلیل، کلام امام خمینی رحمت‌الله‌علیه را دستور خدا می‌دانند و سرپیچی از آن را لازم می‌دانند. مهم‌ترین مصادیق عدالت سیاسی در وصایای شهدا به‌ترتیب پیروی از ولی فقیه مدظله‌العالی، تشخیص حق از باطل، پاسداری از انقلاب، مبارزه با ظلم و مشارکت در تعیین سرنوشت است.

تصویر شماره ۲: فراوانی مؤلفه‌های عدالت سیاسی در وصایای شهدا

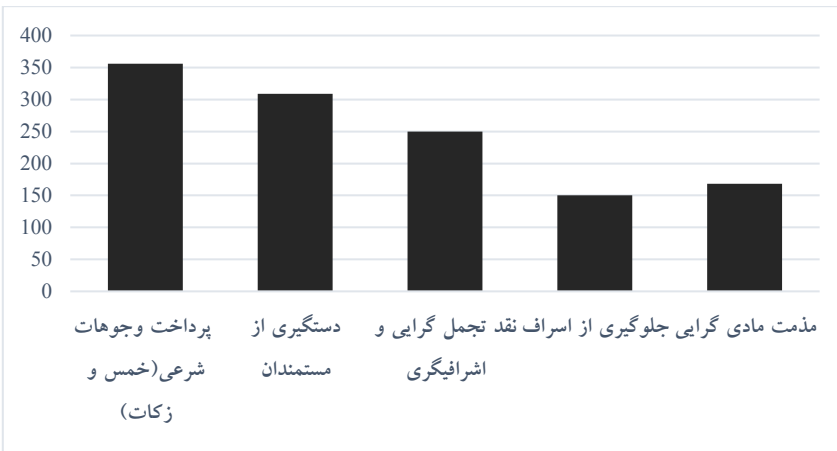
عدالت اقتصادی

عدالت اقتصادی، ویژگی بسیار مهم دولت اسلامی است. مفهوم عدالت اقتصادی، مراعات حقوق اقتصادی و زمینه‌ساز تحقق اهداف عالی اسلامی است. معیار عدالت، اهداف عدالت، تقدم عدالت بر رشد، از محورهای مهم عدالت اقتصادی است؛ با وجود آنکه، تمامی فرهنگ‌ها و مکاتب، خواهان عدالت اقتصادی و مدافع آن هستند؛ اما، دین اسلام، به‌لحاظ نظری و عملی رویکردها و مؤلفه‌های آن را بیان کرده است.

مهم‌ترین مصادیق عدالت اقتصادی در وصایای شهدا به‌ترتیب فقر، ثروت، نفی فرهنگ تجمل، اسراف، فرهنگ مصرف درست، توزیع عادلانه کالاها و ثروت تعیین شده است؛ اما، هنگام بررسی این وصیت‌نامه‌ها، کدهای تعریف شده تغییر یافت؛ زیرا، این کلمات در وصیت‌نامه‌ها نیامده بود و به جای آن خمس، زکات، دوری از اشرافی‌گری، دستگیری مستمندان، کاخ نشینی، کوخ نشینی آمده بود. برای آشنایی با این موارد نمونه‌هایی از بیان عدالت اقتصادی در وصیت‌نامه‌های شهدا ذکر می‌شود: «و اما سخنی با مسئولان: هنگامی که انسان سوره والعصر را می‌خواند، به این سؤال جواب می‌دهد که چگونه بالا نشین‌ها و کسانی که باید حافظ خون شهدا و انقلاب باشند، بر سر قدرت یقه پاره می‌کنند و چقد دم از من و من می‌زنند» (شهید داریوش ایزدی). «همیشه به یاد مستمندان باشید و همیشه خمس و زکات دهید» (شهید فرامرز حق‌گو). برخی شهیدان با خطاب قرار دادن خانواده خود، عدالت اقتصادی را در سیره خود

نشان می‌دادند. برای نمونه، شهید سیف‌الله خدابنده شهرکی می‌نویسد: «اگر بخواهید برای هفته و چهلم من خرجی کنید، بهتر است، آن را به کسانی که نان شب ندارند بدهید؛ زیرا، از همه چیز واجب‌تر است» (شهید سیف‌الله خدابنده شهرکی، ۱۳۸۶: ۲۰۹).

وجود این حجم از موضوعات در وصایای شهدا نشان می‌دهد، آنان تأکید زیادی بر عدالت اقتصادی داشتند و مصداق بارز عدالت اقتصادی را در توزیع عادلانه ثروت و امکانات کشور می‌دانستند.

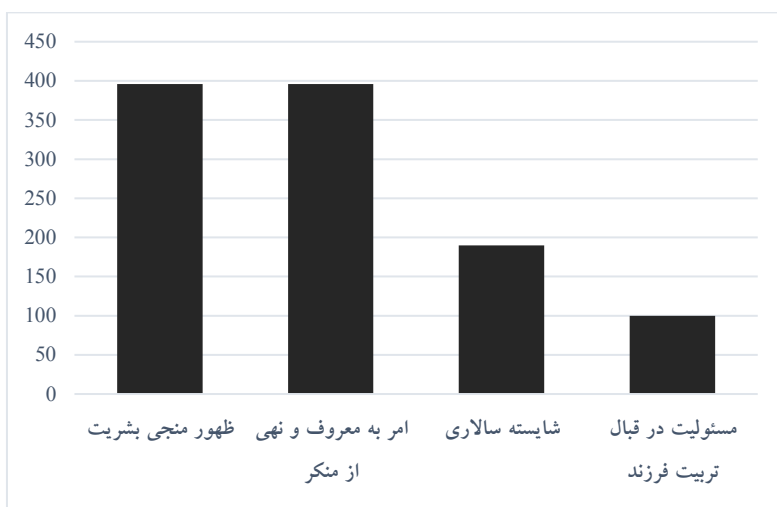
تصویر شماره ۳: فراوانی مؤلفه‌های عدالت اقتصادی در وصایای شهدا

عدالت اجتماعی

عدالت اجتماعی از پایه‌های حکومت دینی پیامبر اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله در مدینه آغاز شد. در نظام‌نامه‌ای که پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله پدید آورد و به‌مثابه قانون اساسی بود، آشکارا می‌توان سلطه عدل را تشخیص داد. در این نظام‌نامه، افراد در جایگاه خود قرار داشتند و روابط مسلمانان با دیگر طوایف، براساس عدالت تشریح شده بود. امام علی علیه‌السلام حکومت خویش را با عدالت‌گستری آغاز نمود و از ویژگی‌های وی عدالت در دادگری بود. براساس، اعتقادات شیعیان، عدالت راستین و جهانگیر با ظهور امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه و حکومت جهانی ایشان اجرا می‌شود. پیامبر اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله روایتی فرموده‌اند: «دنیا به پایان نمی‌رسد مگر مردی از اهل بیت من ظهور کند. او زمین را از عدل سرشار می‌نماید» (حر عاملی، ۱۳۷۶: ۹۶).

شهدای جنگ تحمیلی، مفاهیمی از عدالت اجتماعی را در وصیت‌نامه‌هایشان بیان کرده‌اند. مهم‌ترین مؤلفه‌ای که در وصایای شهدا اشاره شده است، ظهور منجی بشریت حضرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه است. در واقع، تحقق آرمانی عدالت اجتماعی در جامعه، ظهور مهدی موعود عجل‌الله‌تعالی‌فرجه بود. افزون‌براین، شهدا برای برپایی عدل در جامعه اسلامی پیش از ظهور منجی، روی نکات دیگری همانند امر به معروف و نهی از منکر تأکید داشتند. بی‌تردید، اجرای اصل اساسی دین اسلام می‌تواند زمینه‌های بی‌عدالتی در حوزه اجتماعی را از میان بردارد. این موضوع به دو صورت در وصایای شهدا استفاده شده است. نخست، خطاب به خانواده خود: «همسرم، مسئول هستی که تا موقعی که با بچه‌های من باشی، آن‌ها را با اخلاق اسلامی تربیت کنی» (شهید ابراهیم افچنگی). دوم، خطابشان به عموم مردم جامعه: «امر به معروف و نهی از منکر بنمایید» (شهید فرامرز حق‌گو).

شایسته‌سالاری از مؤلفه‌های دیگری است که در وصایای شهدا جایگاه ویژه‌ای دارد. این اصل، در ساماندهی وضعیت آشفته شغلی و ارکان اجرایی کشور حائز اهمیت است؛ زیرا، فرد شایسته‌ای در رأس امور قرار نگیرد، تبعات مخربی برای جامعه دارد. همچنین، اگر در رده‌های پایین‌تر، شایسته‌سالاری نباشد، افراد از یافتن شغل مناسب محروم می‌شوند. نمونه‌هایی از این موضوع در وصایای شهدا وجود دارد. «از برادران مسلمان و متعهدی که عضو انجمن اسلامی نیستند، می‌خواهم که براساس فرمایش امام رحمت‌الله‌علیه و رهبر کبیر انقلاب مدظله‌العالی، همگام با پشتیبانی و حمایت افکا، بر ویژگی‌های اعضای انجمن اسلامی نظارت دقیق داشته باشند تا خدای نکرده عناصر غیرشایسته و بی‌مسئولیت در انجمن اسلامی نفوذ نمایند» (شهید عبدالعلی پارسا). «دیگر جایی برای غارتگران نیست. برادران، کسانی را که کار نمی‌کنند، در جمع خود راه ندهید. کسانی هستند که می‌دانید، چگونه هستند، آن‌ها را از خود جدا کنید» (شهید احمد محمد ملک آبادی).

تصویر شماره ۴: فراوانی مؤلفه‌های عدالت اجتماعی در وصایای شهدا

نتیجه‌گیری

در این پژوهش، عدالت در وصایای شهدا و اقسام آن واکاوی شد. نتایج نشان می‌دهد، مؤلفه عدالت سیاسی بیشترین بسامد را با حدود ۶۲ درصد به خود اختصاص داده است. پس از آن، عدالت اقتصادی با ۲۰ درصد و در آخر عدالت اجتماعی با ۱۸ درصد قرار دارد. براساس نتایج پژوهش، بیشترین سفارش شهدا در حوزه عدالت سیاسی بود. شهدا در وصایایشان به رعایت قانون اساسی، تبعیت از ولایت فقیه و پیروی از دستورات ایشان تأکید نموده‌اند. مؤلفه دیگری که به اندازه ولایت فقیه مورد تأکید شهدا بود، تشخیص حق از باطل است. در واقع، شناخت حق، مقدمه تبعیت از ولایت فقیه مدظله‌العالی است. از موارد دیگر در حوزه عدالت سیاسی، پاسداری از انقلاب و مشارکت در تعیین سرنوشت بود.

در حوزه عدالت اقتصادی، شهدا دغدغه عدالت اقتصادی داشتند و مصداق بارز عدالت اقتصادی را توزیع عادلانه ثروت و امکانات کشور در میان اقشار مختلف جامعه و حمایت از اقشار ضعیف جامعه می‌دانستند. پرداخت وجوهات شرعی، یاری مستمندان، نقد تجمل‌گرایی، جلوگیری از اسراف و پرهیز از مادی‌گرایی، بیشترین بسامد را در وصایای شهدا داشته است. همچنین، پرداخت کفاره، نفی احتکار و نفی ثروت‌اندوزی جایگاه ویژه‌ای دارد.

در حوزه عدالت اجتماعی، برپایی عدل در جامعه اسلامی و انتظار ظهور مهدی موعود عجل الله تعالی فرجه در وصایای شهدا جایگاه ویژه‌ای دارد. همچنین، امر به معروف و نهی از منکر و شایسته‌سالاری مهمترین مولفه‌های اجتماعی در منظومه فکری را تشکیل می‌هد.

کتابنامه

- امام خمینی رحمت‌الله‌علیه، روح‌الله (۱۳۷۸). *صحیفه امام رحمت‌الله‌علیه*، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمت‌الله‌علیه.
- بی‌نام (۱۳۷۲). *دیار عاشقان*، تهران: وزارت جهاد سازندگی، اداره کل رفاه و تعاون.
- پشت‌دار، علی محمد و میرکاظمی، سید محمد (۱۳۹۱). بررسی وصایای فرماندهان شهید لشکر از دیدگاه نشانه‌شناسی، *نشریه کتاب ماه ادبیات*، مهر، شماره ۱۸۰، ۲۳-۱۷.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۷۵). *فلسفه حقوق بشر*، قم: اسراء.
- رایف، دانیل؛ استفن، لیزی و فردریک‌جی، فیکو (۱۳۸۵). *تحلیل پیام‌های رسانه‌ای*، ترجمه مه‌دخت بروجردی علوی، تهران: سروش.
- ساروخانی، باقر (۱۳۸۶). *روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی*، تهران: نشر پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- طالقانی، سید محمود (۱۳۸۱). *روش تحقیق نظری*، تهران: دانشگاه پیام نور.
- قائدی، محمدرضا و علیرضا گلشنی (۱۳۹۵). روش تحلیل محتوا از کمی‌گرایی تا کیفی‌گرایی، *نشریه روش‌ها و مدل‌های روان‌شناختی*، شماره ۲۳، ۸۲-۵۷.
- گروه فرهنگی شهید ابراهیم‌هادی (۱۳۹۱). *پنجاه سال عبادت، وصیت‌نامه و دل‌نوشته‌های ادبی و عاشقانه پنجاه تن از شهدا*، تهران: امینان.
- لطیفی، محمود (۱۳۸۴). *مبانی عدالت اجتماعی، نشریه حکومت اسلامی*، شماره ۳۵، ۱۱۴-۸۳.
- مرعشی، سید محمد (۱۳۷۴). *ضرورت وجود قانون و حاکمیت آن در زندگی اجتماعی*، نشریه *دانشگاه انقلاب*، شماره ۱۰۵، ۴۴-۳۵.
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۱). *پیرامون انقلاب اسلامی*، تهران: صدرا.
- _____ (۱۳۷۸). *مجموعه آثار*، تهران: صدرا.

